

60–69-aastaste naiste ja meeste töötamine ja eluga rahulolu seitsmes Euroopa riigis

Maire Ainsaar

Sissejuhatus

Pikem eluiga ning tööealiste inimeste arvu vähenemine on seadnud paljud riigid vajaduse ette pikendada inimeste kohustuslikku tööiga ning leida mooduseid inimeste aktiivse töötahte säilitamiseks ka pärast 55. eluaastat (White paper 2012). Kui aastakümneid on nähtud eakas töötajas takistust noorte töövõimalustele ning tehtud pingutusi, et vabastada töökohti noorte jaoks, siis madal sündimus, inimeste pikenenud eluiga ning Euroopa ühiskondade jätkuv nõudlus töötajate järele on loonud unikaalse võimaluse suurendada eakate tööhõivet. Ka näitavad viimase aja uuringud, et eakate ja noorte tööhõive ei konkureeri alati omavahel, vaid pigem täiendavad teineteist (Kalwij jt. 2010).

Tervena elatud elua pikenedamine on loomas eakate hõive suurendamiseks ka reaalseid eeldusi. Eakate suuremale rakendamisele tööelus aitavad kaasa eakate inimeste varasemast parem tervis ning raske füüsilise töö osatähtsuse vähenemine kogu töös. Lisaks pensionifondi ressursside kokkuhoiule võib pensioniea tõu-

suga kaasneda mitmeid kaudseid positiivseid ja negatiivseid mõjusid. Eakate hõive suurenemisel on võimalik parandada nende sotsiaalset sidusust ning vaimset heaolu, sest töökollektiiv on inimesele oluliseks sotsiaalseks stimulaatoriks (Lupton jt. 2010; Brougham ja Walsh 2009), kuid arvestada tuleb ka näiteks tervisekahjude suurenemisega, suureneva vajadusega tööturu-teenuste järele ja muude negatiivsete mõjudega (Leppik ja Vörk 2008; Pensioniea ... 2009).

Artiklis võrreldakse seitsme riigi eakate meeste ja naiste tööturul väljumise käitumist mõjutavaid individuaalseid tegureid ning töötavate ja mittetöötavate 60–69-aastaste inimeste eluga rahulolu. Nimelt langetavad inimesed just eelnimetatud eavahemikus kõige sagedamini palgatööst loobumise otsuse. Tööst loobumise või töö jätkamise asjaolude analüüs on kasulik tulevikutrendide ennustamiseks, inimeste käitumise paremaks mõistmiseks ning võimalike sotsiaalsete mõjude hindamiseks. Artikkel on väärtuslik ka seetõttu, et kuigi Eestis on ka varem uuritud eakate käitumist tööturul (Alloja 2007; Leppik ja Vörk 2008; Linno 2009; Pensioniea 2009), on seda vähe tehtud võrdlevalt teiste riikide eakate käitumisega. Erinevate riikide võrdluse ning isikuomaduste bloki lisamine analüüsi annab parema võimaluse mõista inimeste käitumist ning kujundada tööhõive poliitikaid tulevikus.

Senised uuringud töötamise lõpetamise kohta

Feldman ja Beehr (2011) annavad oma artiklis ülevaate peamistest teaduslikust kirjandusest kasutatud teooriatest ja lähenemistest pensionile jäämise otsuse seletamise kohta. Allpool on nende poolt välja toodud lähenedes koondatud viie seletuse alla ning illustreeritud empiiriliste näidetega.

Tööst loobumist mõjutavate asjaolude seast võib välja tuua inimese individuaalse emotsionaalse seotuse oma rolliga. Otsus edasi töötada

või töötamine lõpetada sõltub rolliteooria kohaselt sellest, kuidas inimene näeb oma rolli ühiskonnas ja millise rühmaga ta ennast eelkõige samastab. Teatud rühma kuulumisega kaasnevad ühiskonnas ootuspärased tegevused. Tegevuse-eelistused võivad sõltuda sellest, kas ennast seostatakse eelkõige töö, perekonna või näiteks kirikuga. Kuigi eakate käitumise uurimisel ei ole positiivse rühma eelistamine leidnud seni empiirilist tõesust, on arvatud, et inimestele meeldib ennast seostada positiivse kuvandiga rühmaga (Feldman ja Beehr 2011, 196), st. et valikute puhul mõjutab inimese otsust ka see, millisesse rühma on prestiižne kuuluda.

Ratsionaalse lähenemise järgi on tööst loobumise otsus seotud senise töökarjääri ja kujutletava pensionärirolli plusside, miinuste ja üleminekuaja hindamisega. Feldman ja Beehr (2011) väidavad, et otsustusprotsessi jooksul antakse minevikule, tulevikule ja hetkeolukorrale erinevaid hinnanguid. Väidetavalt mõeldakse tööst loobumisele esialgu pigem abstraktselt ning seda teevad rohkem need, kellel on kehv tervis, kes on jõukamad või kes on vanemad. Individuaalsetest erinevustest tulenevalt tundub mõnede inimestele tööst loobumine rohkem või vähem kasulik või riskantne. Paljud uuringud kinnitavad ka, et pensionile jäämise otsus sõltub tööturu võimalustest (Alloja 2007) ning tööelu alternatiividest. Töö eest saadav vähene tasu (Waszkowska ja Drabek 2010) või pensionist saadav suurem kasu (Rice jt. 2011) ei motiveeri töötamist jätkama. Lisaks majanduslikule kasule võidakse arvestada ka sotsiaalsete väärtustega, nagu staatus, ajakasutus, sotsiaalne toetus, rahulolu oma tegevustega, nauding sõprade või lastega veedetud ajast või tegelemine hobidega. Tööst loobumise otsust võib mõjutada partneri tööalane staatus. On leitud, et mitte-töötav partner innustab tööst loobuma ka teist eakat (Rice jt. 2011; Szinovacz ja Davey 2005). Üheks eakate tööelust loobumise põhjuseks on vanusest tulenev diskrimineerimine (Cheung jt. 2011), mis vähendab ka tööga rahulolu (Ozer

ja Gunluk 2010). Tööst loobumise otsuse langetamist võib kiirendada enese tunnetamine teistsugusena (näiteks vanemana) ning töökollektiivi vähene avatus (Ellist jt. 2004). Ka organisatsioonilised muutused tööl ajendavad eakamaid sageli lahkuma (Bertrand jt. 2010). Tööst loobumist võivad soodustada ka alkoholi tarbimine, madalam enesehinnang ja ebakindlustunne (Rice jt. 2011). Tööst loobumise otsust tehes võetakse arvesse mitmeid tegureid. Seda illustreerib vastuoluline tulemus, et majanduslik kindlustatus võib olla nii tööst loobumist soodustav (Schalk jt. 2010) kui ka töötamise jätkumist soodustav (Alloja 2007) asjaolu.

Sotsiaalsete normide teooria kohaselt mõjutavad inimeste pensionile jäämise aega sotsiaalsed normid selle kohta, milline on õige vanus tööst loobuda (Potocnik jt. 2010; Warren ja Kelloway 2010). Need normid võivad olla nii ühiskonna tasandil kui ka lokaalsed ning sõltuda vahel hoopis ettevõttest või ametist. Näiteks 2006. aasta Euroopa sotsiaaluuringus küsiti paljude riikide elanikelt, mis vanuses mehed ja naised on liiga vanad, et töötada enam kui 20 tundi nädalas (Ainsaar ja Maripuu 2009). Eestis oli ülekaalus arvamus, et meeste puhul on see piir 60 eluaastat. Arvati ka, et töökarjääri võiks lõpetada isegi varem. Naiste puhul olid võrdsest esindatud arvamused, et see vanus on 60 eluaastat ja 70 eluaastat. Teistes Euroopa riikidega võrreldes oli Eestis arvamus nii eakate meeste kui ka naiste töövoime kohta siiski pigem positiivne. Paljudes teistes riikides arvati, et puhkusele võiks jääda juba palju varem.

Individuaalsete omadustega on seotud ka lähenemise ja vältimise motivatsiooni teooria. Nimelt on mõned inimesed tundlikumad positiivsete stiimulite suhtes, teised jälle keskkonna antavate negatiivsete signaalide suhtes. Negatiivsete signaalide suhtes tundlikel on käitumuslik eelistus vältida kriitilisi olukordi, samas positiivseid stiimuleid nautivad inimesed vajavad üha uusi mõjutusi. Seega on viimastel suurem tõenäosus eelistada töölkäimist, sest seal saavad

nad enam aktiveerivaid signaale, ning teistel jälle tööst loobuda, sest nad on tundlikumad negatiivsete signaalide suhtes ning eelistavad vältida võimalikke konfliktseid olukordi.

Elutsükleid analüüsiva lähenemise kohaselt käsitatakse tööst loobumist kui ootuspärasel eluetappi, kuhu vananedes lihtsalt jõutakse, ning sellisel juhul ei nähta tööst loobumise otsuses midagi eripäraselt, sest see on seletatav inimese loomuliku arenguga.

Seega kujuneb tööelu lõpetamise aeg mitmete tööturu nõudluste ning inimeste isikliku motivatsiooni koosmõjus. Selle otsuse tegemisel on oluline roll ka riigi poliitikal, mis omakorda kujunevad mitmete vastuoluliste huvide vastasmõjus (Fleisher ja Kniesner 1984). Eriti mõjutab pensionipoliitika naisi (Ainsaar 2011a; Alloja 2007).

Paljud uuringud näitavad, et eakate tööturul osalemine sõltub nende tervisest ehk tervis võib olla väga oluline takistus tööelu jätkamisel (Transition ... 2008; Linno 2009; Alloja 2007; Rice jt. 2011; Waszkowska ja Drabek 2010; Schmitt jt. 1979; Hudson 2006; Helliwell 2003; Ainsaar 2011a). Tervis on seotud ka haridusega ning haridusest tingitud vaimse ja füüsilise võimekuse erinevused võivad vanusega isegi suurendada (Leopold ja Engelhardt 2011). Kõrgema haridusega inimesed lõpetavad töötamise enamasti hiljem kui madalama haridusega inimesed (The life ... 2008; Linno 2009; Alloja 2007; Waszkowska ja Drabek 2010).

Ka naiste ja meeste tööelu lõpus on tähele pandud mitmeid erinevusi. Enamasti lõpetavad naised töökarjääri varem kui mehed. See on osaliselt riikide pensionipoliitika tulemus, kuid kajastab ka meeste ja naiste eelistuste ja ressursside erinevusi. Von Bonsdorff jt. (2010) uurisid eakate meeste ja naiste töömotivatsiooni ning leidsid, et naisi mõjutasid varem pensionile jääma eelkõige tööga seotud probleemid ja madal eluga rahulolu. Ka meeste puhul ennustasid varajast pensionilejäämist negatiivsed asjaolud tööl, kuid hea tervis ja hea töövõime olid

seotud tugeva sooviga jätkata töötamist. Seega võib palgatöö ise olla meeste ja naiste jaoks erineva tähendusega. Eestis on eakate inimeste siirdumist mitteaktiivsusse analüüsinud soolisest aspektist Janika Alloja (2007) oma magistritöös. Ta leidis, et mehed, kelle leibkonnas oli rohkem eakaid liikmeid, töötasid kauem, aga naised seevastu jäid varem pensionile. Ülalpeetavate laste suurem arv leibkonnas innustas võrdselt nii mehi kui ka naisi töötamist jätkama.

Ka riikide vahel esineb suuri erinevusi, mis võivad tuleneda nii tööturu spetsiifikast, töökultuurist kui ka palga ja palga asendusmäära erinevustest pensionile jäämisel. 2006. aastal Eurostati eluolu-uuringu lisana korraldatud küsitlus lubas täpsemalt analüüsida naiste ja meeste tööst loobumise ja tööle jäämise põhjuseid (Ainsaar 2011a). Nimelt küsiti inimestelt, kes lõpetasid töökarjääri ja jäid pensionile, miks nad tööst loobusid. Põhjused olid jaotatud kolme rühma: (1) tööga ja töökoha olemasoluga seotud põhjused; (2) tervisega seotud põhjused; (3) pensioniga seotud asjaolud. Inimesed võisid märkida mitu vastust. Tööst loobumise otsuse puhul ei olnud naiste ja meeste põhjendustes olulisi erinevusi riikide sees, erinevused olid pigem riikide vahel. Näiteks tervisega seotud asjaolusid võtsid Eesti naised rohkem arvesse kui Soome ja Suurbritannia naised. Taani ja Rootsi naiste hinnangul olid eelnimetatud asjaolud ligikaudu sama olulised kui Eesti naiste arvates. Hispaanias oli aga tervis veel tähtsam naiste otsuse mõjutaja kui Eestis. Tunti huvi ka selle vastu, miks inimesed, kellel on õigus jääda pensionile, siiski jätkavad töötamist. Eesti paistis silma sellega, et tähelepanuväärselt suur hulk küsitletutest põhjendas töötamise jätkamist vajadusega suurendada oma sissetulekut. Seda nimetas peamiseks põhjuseks 80% nii meestest kui ka naistest.

Senised eluga rahulolu uuringud on käsitletud valdavalt tööeas inimesi ning tulemused näitavad enamasti, et töötus teeb inimese eluga rahulolematumaks (Graham 2009; Helliwell 2003) ning töötavad inimesed on eluga enam

rahul (Schoon jt. 2005; Ainsaar 2011b). Samas on väga vähe uuritud töö mõju inimese heaolule vanemas eas. Küll on näiteks leitud, et vabatahtlik töö muudab inimese elu paremaks, peamiselt selle positiivse mõju tõttu tervisele (Burr jt. 2011). Samuti on märgitud, et sotsiaalne tegevus mõjub eakate võimetele hästi (Engelhardt jt. 2010). Arvestada tuleb ka inimese elu eesmärkidega, mis võivad eri vanuses inimestel olla erinevad. Nimelt võib eeldada, et paljud eakad inimesed loobuvad tööst, sest nad soovivad veeta rohkem aega perega või tegeleda hobidega ning rahalise kindlustatuse korral võib tööst saadav kogutulu nende jaoks väheneda.

Kas vanemaealiste naiste ja meeste eluga rahulolus on erinevusi? Näiteks Karsten (2011), kes küll mõõtis eakate naiste ja meeste erinevusi laiemalt kui ainult eluga rahulolu, leidis meeste ja naiste heaolu tasemes erinevusi, mis olid seotud sotsiaalmajandusliku staatusega. Samuti on tööga seotud ja majanduslikud asjaolud meestele tähtsamad kui naistele. Eelöeldu on kooskõlas keskealiste meeste uuringutega, mis näitavad, et meestele on töö olulisem (Clark ja

Oswald 1994; Pichler 2006). Kui tervis, eesmärkide seadmine ja paindlikkus tulevad kasuks nii naiste kui ka meeste eluga rahulolule, siis majanduslikud tegurid ja töö mõjutavad mehi enam kui naisi (Kubicek jt. 2011).

Samuti on leitud, et eluga rahulolu võivad mõjutada viimase töö ning töötamise lõpetamisega seotud asjaolud (kas sunnilt või mitte), enesehinnang ja -kontroll (Schmitt jt. 1979) ning sotsiaalne kapital (Groot jt. 2010). Eakate eluga rahulolu võib olla seotud ka asjaoluga, kas nende partner töötab või mitte. Nimelt leidsid Szinovacz ja Davey (2005), et eakad mittetöötavad naised ja mehed olid enam eluga rahul, kui ka nende partner ei töötanud.

Eakate üldine eluga rahulolu tase on seotud riigi keskmise rahulolu tasemega. Riikide rahulolunäitajaid mõjutab omakorda sageli üldine majandusareng, kuid kõrge eluga rahulolu tase võib esineda väga erineva jõukusega riikides (Suldo ja Huebner 2006; Bjornskov jt. 2008). Nagu töötavate inimeste puhul, on ka eakate puhul leitud, et eluga rahulolu on seotud leibkonna sissetulekutega (Ainsaar 2011b).

	Pensioniga 2006 (Romans 2007)		Pensioni neto asen- dusmäär 2005 (Current... 2006)	Töötamise kultuur, töötab vanuses 50-54 2006 (Eurostat)		Pensionile jäämise mediaanvanus 2005 (Romans 2007)	
	naine	mees		mees	naine	mees	naine
EE	59	63	41,1	78,8	84,0	65,0	61,4
FI	65	65	62,6	79,6	82,2	61,5	60,7
SE	61-67	61-67	71,4	86,2	82,4	63,9	63,3
DK	65-67	65-67	71,5	87,0	81,7	62,2	60,1
UK	60	65	82	84,5	74,6	63,8	60,3
ES	65	65	97,2	84,4	49,9	62,6	59,5
DE	65	65	63	80,4	64,0	61,6	59,9

EE- Eesti, FI- Soome, SE – Rootsi, DK – Taani, UK – Suurbritannia, ES- Hispaania, DE-Saksamaa

Tabel 1. Seitsme riigi võrdlus mõnede pensionile jäämise aja seisukohast oluliste tunnuste alusel.

Metoodika

Analüüsimaks töötamise jätkamist mõjutavaid asjaolusid vanuses 60–69, kasutame Euroopa sotsiaaluuringu (ESS) 2004, 2006, 2008–2009 andmekogumise voo integreeritud andmebaasi. Võtame vaatluse alla inimesed vanuses 60–69 eluaastat, sest see on kõige tavapärasem eavahek, mil nii mehed kui ka naised langevad tööst loobumise otsuse (Ainsaar 2011c). Eesti meeste ja naiste käitumist võrreldakse veel kuue riigi – Soome, Rootsi, Taani, Suurbritannia, Hispaania ja Saksamaa meeste ja naiste käitumisega. ESS andmete võrdlus ametliku Eurostati tööst loobumise üldise statistikaga (vt. Ainsaar 2011c) andis hea koostöö, seega võib ESS andmeid lugeda heaks allikaks selle teema analüüsiks. Integreeritud andmebaasis oli kokku üle kuue tuhande 60–69-aastase vastaja. Samuti olid kõikide riikide valimid piisavalt esinduslikud selleks, et teha analüüs riikide kaupa. Logistilise regressioonimudeliga analüüsiti, kuidas assotsieerub vanus, hinnangud oma tervisele, sissetulekud, haridustase, elukoht (suurlinn, väikelinn, linnalähedane maa, küla), pereliikmete arv, partneri olemasolu, isikuomadused, diskrimineerimise tunnetamine ning viimane ametialane positsioon (juht või tavatöötaja) töötamisega või mittetöötamisega 60–69 aasta vanuses. Mudelite headuse analüüsiks lisati tunnuseid mudelitesse ükshaaval ning mudelite tegemisel ei kasutatud kaale. Mõned tunnused, mis ei andnud statistiliselt olulisi tulemusi või ei parandanud mudeli kirjeldusjõudu, jäeti pärast kontrollimist kõrvale. Selleks et analüüsida, kas töötamine selles vanuses mõjutab eluga rahulolu, kasutati lineaarset regressioonimudelit, kuhu lisati vanus, hinnangud oma tervisele ja majanduslikule toimetulekule, partneri töötamine, diskrimineerimise tunnetamine, kodakondsus, teiste usaldamine, sotsiaalsete kontaktide sagedus, kuriteo ohvriks langemise hirm ja televiisori vaatamise sagedus.

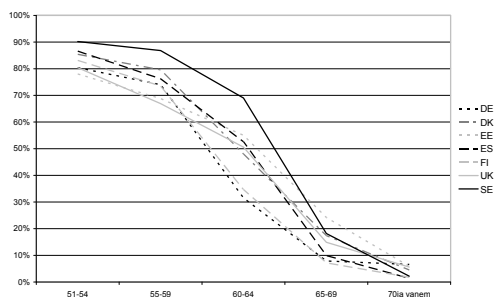
Analüüsiks valiti seitse riiki põhimõttel, et esindatud oleksid erineva töökultuuri ja -polii-

tikaga piirkonnad (tabel 1). Pensionile jäämise mediaanvanus näitab, et kõigis seitsmes võrreldavas riigis lahkuvad inimesed tööturult suhteliselt eakatena (tabel 1). Riigid erinevad siiski pensioni asendusmäära ja ametliku pensioniea poolest. Olulised erinevused on ka naiste ja meeste tööhõive tasemes vanuses 50–54. See vanus, enne tavapärasest pensionile jäämise aega, on omamoodi soolise töökultuuri näitaja. Näiteks Eestis ja Soomes töötab 50–54-aastaselt vähem mehi kui naisi, aga Hispaanias on sama vanade meeste tööhõive kaks korda suurem kui naistel. Rootsi ja Taani paistavad silma suhteliselt võrdse meeste ja naiste tööhõivega vanuses 50–54.

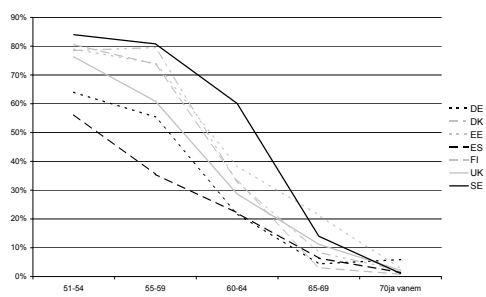
Tööst loobumist mõjutavad tegurid

60–69-aastaste tööhõives ilmnevad riigiti olulised soolised erinevused. Enamasti jätkab selles vanuses töötamist vähem naisi kui mehi (joonised 1 ja 2), erandiks on vaid Soome, kus töötavate meeste osatähtsus on madal ning väga sarnane naiste omaga. Meeste töötamine enne 60-aastaseks saamist on suhteliselt sarnane kõigis riikides. Silma paistab vaid Saksa ja Soome meeste mõnevõrra varasem lahkumine tööturult (joonis 1). Naiste seas on erinevused suuremad (joonis 2). Naiste puhul mõjutab tulemust ka naiste töökultuur ehk üldine tööhõive. Näiteks Rootsi ja Eesti naiste tööhõive on kogu elu jooksul, st. ka vanuses 60–69 teiste riikide naiste hõivega võrreldes kõrgem.

60–69-aastased inimesed võivad töötada väga erineva töökoormusega. Joonis 3 annab ülevaate, milline oli ESS-i valimis olnud 60–69-aastaste inimeste töökoormus kas enne tööst loobumist (mittetöötavad) või küsitluse nädalal (töötavad). Ootuspäraselt näeme, et kõigis riikides töötasid palgatööd jätkavad eakad inimesed nädalas vähem, kui see oli vastava soo esindajatel tavaks enne palgatööst loobumist ehk siis tavapäraselt. Kõige suuremad ajalised

Joonis 1. 51-aastaselt ja vanemalt töötavate meeste osatähtsus seitsmes Euroopa riigis. (Andmed: ESS 2004-2008)

Joonis 2. 51-aastaselt ja vanemalt töötavate naiste osatähtsus seitsmes Euroopa riigis. (Andmed: ESS 2004-2008)

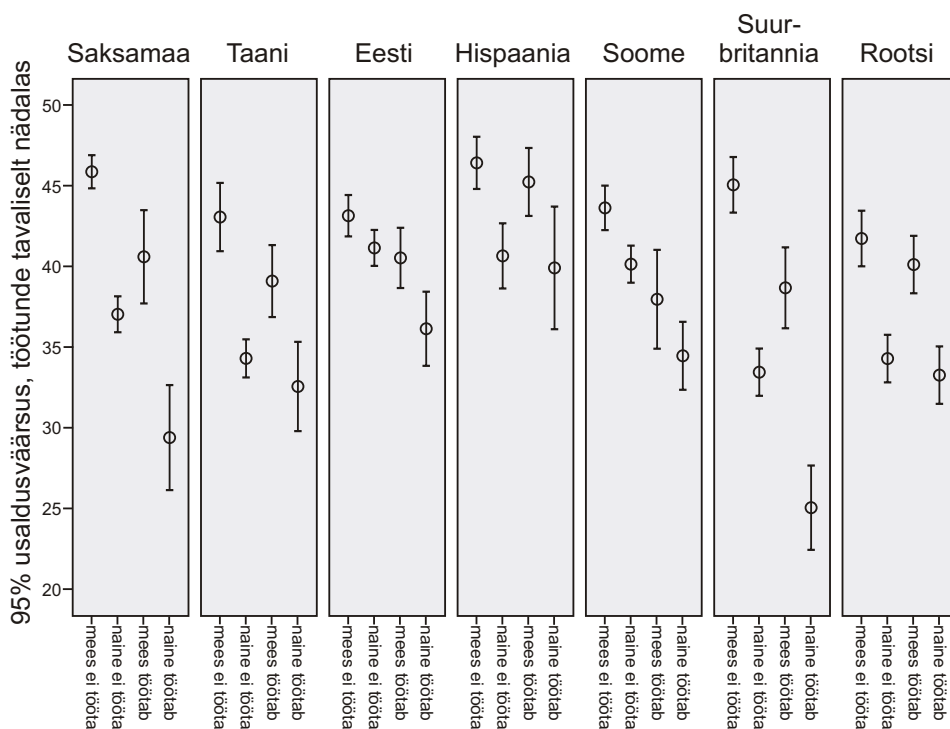
Mehed	DE	DK	EE	ES	FI	UK	SE
Halb tervis	0,679	0,757	0,368	0,629	0,561	0,598	
Kõrgem vanus	0,736	0,770	0,769	0,630	0,664	0,725	0,631
Kehv sissetulek	0,732	0,305	0,317	0,670	0,415	0,615	0,504
Kõrgem haridus	1,496	1,543	1,964				1,450
Elukoht maal						1,464	
Pereliikmete arv		0,757				1,451	
Amet				1			
Naised							
Halb tervis	0,671		0,730	0,513	0,542	0,688	0,550
Kõrgem vanus	0,736	0,698	0,827	0,723	0,581	0,766	0,661
Kehv sissetulek		0,404	0,298			0,672	0,632
Kõrgem haridus			1,565	0,718			1,228
Elukoht maal			0,802		0,783		
Pereliikmete arv						0,522	0,591
Amet				1			

Tabel 2. Tegurid, mis seostuvad töötamise jätkamisega 60-69-aastasel mehel ja naisel (logistiline regressioon, ainult statistiliselt oluliste riskide suhe 95% tõenäosusega).

erinevused tavalise tööädala ja eaka inimese tööädala vahel on Saksamaal ja Suurbritannias, samal ajal kui Hispaanias ja Rootsis erinevusi peaaegu ei ole.

Töötavate eakate inimeste tööhõive on erinevates riikides väga erinev. Kõikides riikides töö-

tavad eakad mehed töötundide poolest rohkem kui naised - enamasti umbes 40 tundi nädalas. Seejuures on kõige pikemad tööädalad Hispaania eakatel meestel. Eakate meeste töötundide arv ei erine riigiti siiski nii palju kui naiste töötundide arv. Ka 60-69-aastastest naistest on

Joonis 3. Palgatöö tundide hulk 60-69-aastastel inimestel tavalises nädalas enne tööst eemale jäämist (ei tööta) ja viimasel nädalal (töötab).

kõige pikemad töönädalad Hispaania naistel, seevastu Suurbritannia naised töötavad keskmiselt 25 tundi nädalas ning suhteliselt väike on ka Saksamaal töötavate naiste keskmine koormus. Erinevused töötundide arvus kajastavad töötava eaka inimese töönädala intensiivsust, mis võib mõjutada ka töö tähendust eaka jaoks.

Tabel 2 annab ülevaate asjaoludest, mis eristasid töötavaid eakaid mittetöötavatest eakatest. Kaks tähtsamat tunnust, mis eristasid neid kahte rühma, olid tervis ja vanus. Tervis ja vanus olid kõigis riikides olulised tööturuga seotuse ennustajad. Tööturul jätkavad peaaegu kõikjal osalemist pigem nooremad ja parema tervisega inimesed, ainult Rootsi töötavatel ja mittetöötavatel meestel ja Taani töötavatel ja mittetöötavatel naistel ei ilmnenu olulisi eri-

nevusi hinnangutes oma tervisele. Järgnevate tunnuste lisamine parandas mudelite kirjeldusjõudu vaid vähesel määral.

Ka hinnangud oma pere sissetulekutele olid enamasti seotud töötamise/mittetöötamise asjaoluga. Töötavad inimesed pidasid ootuspäraselt oma majanduslikku olukorda paremaks. See on küll loogiline tulemus, kuid vastuolus hüpoteesiga, et just majanduslikult paremini kindlustatud inimesed otsustavad tööst loobuda. Samuti on oluline märkida, et Taani, Hispaania ja Soome töötavad ja mittetöötavad naised ei eristunud sissetulekule antud hinnangute poolest ehk nii töötavad kui ka mittetöötavad naised hindasid oma sissetulekuid nendes riikides sarnaselt.

Partneri olemasolu seostus töötamisega vaid meestel ning ainult kahes riigis – Eestis ja

Suurbritannias. Nimelt töötasid need mehed, kellel oli partner, suurema tõenäosusega kui need mehed, kellel partnerit polnud. Kuna eelnevat tunnus ei lisanud mudelile märgatavalt seletusjõudu, jäi see lõplikult mudelist välja.

Kontrolliti ka diskrimineerimise tunneta-
mise mõju töötamise tõenäosusele. Diskrimi-

neerimise ja eakate inimeste töötamise/mit-
tetöötamise vahel ei leitud siiski ühtegi olulist
seost. Mudeleid kontrolliti ka diskrimineeri-
mise erivorme, sh. diskrimineerimist vanuse
alusel lisades, kuid ka need ei andnud mitte
üheski riigis head alust eakate töötamise või
mittetöötamise seletamiseks.

	Mehed	Naised
Saksamaa	Olulised on uued ideed ja olla loov Ei pea tugevat valitsust, kes kindlustaks turvalisuse, tähtsaks On oluline mõista teisi inimesi, olla taga- sihoidlik Oma otsused ja vabadus vähetähtis	Oluline näidata võimeid ja olla imetle- tud, olla edukas, teiste austus Oluline löbu ja meeldivaid asju otsida
Taani	Oluline olla edukas Ei pea tugevat valitsust, kes kindlustaks turvalisuse, tähtsaks Ei pea turvalist keskkonda tähtsaks	Oluline näidata võimeid ja olla imetle- tud. Oluline inimeste võrdne kohtlemine Ei pea turvalist keskkonda ja tugevat valitsust, kes kindlustaks turvalisuse, tähtsaks
Eesti	Oluline olla edukas	Oluline olla edukas Oluline olla tagasihoidlik
Hispaania	Ei pea turvalist keskkonda tähtsaks Ei ole tähtis loodusest hoolida	
Soome	Oluline on olla vaba ja teha oma otsused Ei ole oluline korralikult käituda ega loo- dusest hoolida	Oluline olla edukas, otsida seiklusi Ei ole oluline teisi aidata Oluline olla tagasihoidlik
Suur- britannia	Selektiivsus puudub	Oluline näidata võimeid ja olla imetletud Ei pea tähtsaks turvalist keskkonda ega valitsust, kes kindlustaks turvalisuse Ei ole oluline mõista teisi inimesi Lojaalsus sõpradele, traditsioonidest hoolimine ega loodusest hoolimine ei ole tähtis
Rootsi	Oluline näidata võimeid ja olla imetletud Oluline hästi aega veeta	Oluline näidata võimeid ja olla imetle- tud, olla edukas, teiste austus Ei pea turvalist keskkonda ega reeglite järgimist tähtsaks

Tabel 3. Isikuomadused, mis iseloomustavad töötavaid 60-69-aastaseid inimesi enam kui mittetöötavaid. Mudel tervis+ vanus+ isikuomadus (oluline 95% tõenäosusega).

Haridus oli paljudes riikides seotud töötamise jätkamisega, kuid ainult Eestis ja Rootsis andis see järjekindlalt samu tulemusi nii meeste kui ka naiste puhul. Kui üldiselt töötasid parema haridusega eakad inimesed suurema töenäosusega, siis Hispaania naiste puhul ilmnis hoopis vastupidine tendents. Nimelt jätkasid Hispaanias töötamist pigem madalama haridusega naised. Kuigi hariduse- ja tervisetunnuse vahel on enamasti tugev seos, kadus mudelis pärast haridusetunnuse sisestamist vaid Taani naistel tervisetunnuse tähtsus ja haridusetunnus ise jäi statistiliselt ebaoluliseks.

Elukohatunnus võib väljendada tööturu võimalustest tingitud asjaolusid, mis kas julgustavad töötamist jätkama või siis tööst loobuma. Elukoht osutus oluliseks vaid kolmes mudelis ning tulemused olid meeste ja naiste puhul vastuolulised. Näiteks väiksemates linnades ja maal elavad Inglise mehed pigem jätkasid töötamist, samal ajal kui väiksemates kohtades elavad Eesti ja Soome naised loobusid tööst. Paljude riikide puhul muutis elukohatunnuse lisamine haridusetunnuse ebaoluliseks, mis näitab, et inimeste elukoha ning hariduse vahel on seos. Elukoha lisamine mudelisse parandas mudelit tervikuna siiski vähe. Samuti ei andnud erilisi tulemusi inimeste ametialase staatuse lisamine.

Kokku kirjeldas lõplik mudel (tabel 2) suhteliselt hästi Eesti ja Rootsi meeste ja Soome naiste (üle 40%) ning üle 30% Taani, Hispaania ja Soome meeste ja Eesti, Rootsi ning Hispaania naiste töötamise/mittetöötamise erisustest vanuses 60–69. Saksa ja Suurbritannia naiste puhul jäi kirjeldusjõud alla 20% ning Saksa meeste ja Taani naiste puhul 20% ja 30% vahele.

Kokkuvõttes võib täheldada, et mõned tunnused olid töötavatele meestele omasemad kui naistele. Näiteks hindasid kõik töötavad ja mittetöötavad mehed sissetulekute tähtsust kõrgemalt kui naised, mis viitab veel kord asjaolule, et töö on meeste enesehinnangule olulisem mõju kui naiste enesehinnangule.

Isikuomadused ja töötamine

Eraldi analüüsiti erinevate isikuomaduste seost töötamise jätkamise või tööst loobumise. Selleks vahetati mudelis, kus olid juba vanus ja tervis kui kõige olulisemad tööst loobumise ennustajad, ükshaaval erinevaid isikuomadusi Schwartzi lühendatud ESS skaalalt. Kokku kontrolliti 21 isikuomaduse seost töötamisega vanuses 60–69.

Tulemus näitas (tabel 3), et enamikus riikides oli töötavate eakate naiste eripära kohta võimalik saada rohkem informatsiooni kui meeste kohta. See võib tuleneda eakate töötavate naiste suuremast selektiivsusest ehk naised, kes on otsustanud eakana jätkata töötamist, eristuvad selgemalt oma mittetöötavatest suguõdedest. Töötavad mehed aga ei erine eriti oma mittetöötavatest sookaaslastest. Kõigis analüüsitud riikides, v.a. Hispaanias, hindasid töötavad eakad naised oma eakaaslastest enam edukust, teiste austust ning võimalust kasutada oma oskusi ja võimeid. Eesti ja Soome töötavate naiste seas esines enam ka allaheitlikumaid jooni (oluline on olla tagasihoidlik). Taani, Rootsi ja Suurbritannia töötavad naised hindasid turvalist keskkonda vähem ning olid vaadetel liberaalsemad kui nende mittetöötavad eakaaslased.

Ka töötavad mehed ei pidanud turvalisust nii oluliseks kui nende mittetöötavad sookaaslased. Samas oli ka riike (Eesti, Soome, Saksamaa), kus see tunnus ei olnud töötavatele meestele iseloomulik. Väiksem vajadus turvalisuse järele oli ka kõigist naiste ja meeste isikuomadustest kokku kõige iseloomulik töötava eaka iseloomustaja. Edukuse kõrgem hindamine, mis iseloomustas sageli töötavaid naisi, oli meeste rühmas iseloomulik vaid Eesti ja Taani töötavatele meestele. Teistes riikides oli edukus kas kõigi meeste jaoks võrdselt tähtis või pöörasid töötavad ja tööst eemale jäänud mehed sellele sama suurt tähelepanu. Siiski saab väita, et Rootsi töötavate meeste puhul on märgatav teatud suurem ambitsioonikus. Nad

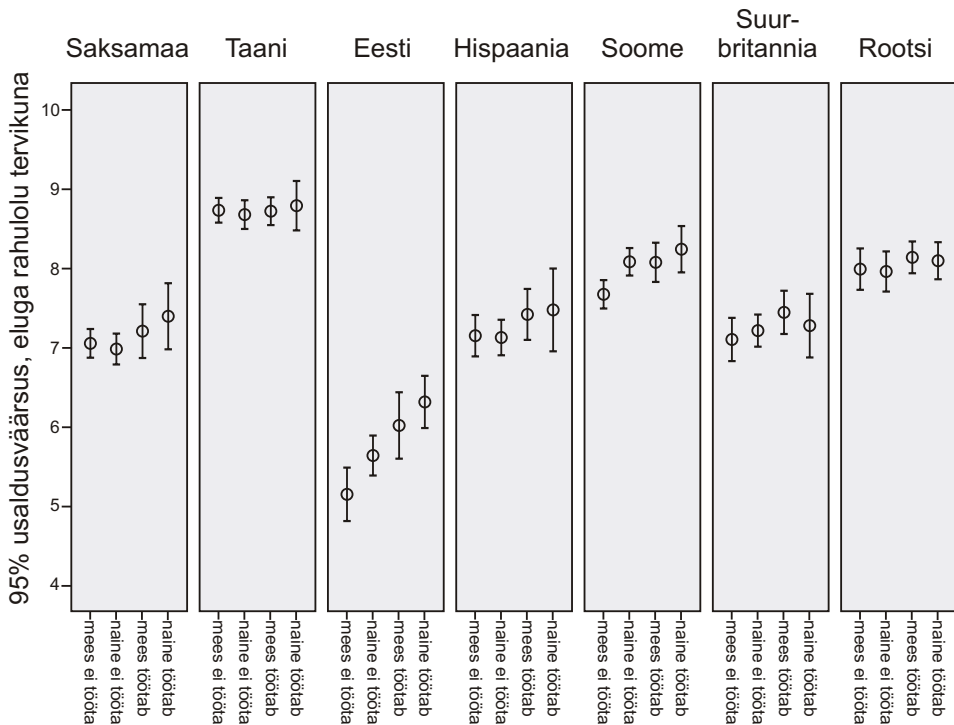
pidasid teiste imetlust ning võimalusi hästi aega veeta tähtsamaks kui tööst loobunud mehed.

Eakate rahulolu mudelid

Eakate üldine eluga rahulolu tase on seotud riigi üldise eluga rahulolu tasemega (joonis 4), kuigi eakatel on ka oma erisused. Esialgne lihtne töötavate ja mittetöötavate 60–69-aastaste inimeste võrdlus näitas, et töötavate ja mittetöötavate eakate eluga rahulolu oli erinev ainult Eestis ja Soomes. Mõlemas riigis olid töötavad inimesed mõnevõrra enam oma eluga rahul kui mittetöötavad inimesed. Teistes riikides erinevused puudusid. Edasi hakati mudelisse ükshaaval liitma erinevaid tunnuseid, et analüüsida, millest sõltub eluga rahulolu ning milline

on tunnuste omavaheline seos. Teisena lisati mudelisse sugu. Sugu ja töötamine olid alguses olulised eluga rahulolu mõjutajad vaid Eestis ja Soomes. Nimetatud riikides olid naised oma eluga rohkem rahul kui mehed, kuid ka töötamise positiivne mõju jäi oluliseks nii Soomes kui ka Eestis. Teistes riikides seosed puudusid. Järgnevate tunnuste lisamisel soo mõju Eestis ja Soomes küll kadus ning jäi oluliseks vaid Rootsis, kus eakad naised olid, arvestades ka kõiki teisi asjaolusid, oma eluga enam rahul kui eakad mehed (tabel 4). Koos tunnuste lisamisega muutus ka töötamise mõju eluga rahulolele.

Kolmandana lisati mudelisse tervisetunnetus. Tervis oli oluline eluga rahulolu mõjutaja kõigis riikides (tabel 4). Tähelepanuväärne on asjaolu,

Joonis 4. Eluga rahulolu 60-69-aastaste töötavate ja mitte töötavate meeste ja naiste seas.

et tervise lisamisel muutus töötamisetunmus Soomes ja Eestis statistiliselt ebaoluliseks. Teistes riikides muutusi ei toimunud. Seega on töötavate ning mittetöötavate inimeste eluga rahulolu Eestis ja Soomes seletatav peamiselt nende rühmade erineva tervise, mitte tööga.

Neljanda tunnuseks lisatud vanus jäi lõpuks oluliseks vaid Rootsis, kus see oli positiivselt seotud eluga rahuloluga. Võttes juba arvesse sugu, tervist ja töötamist, olid vanemad inimesed Rootsis oma eluga enam rahul.

Ootuspäraselt oli ka sissetulekutunmus paljudes riikides oluline ning mõjutas eluga rahulolu. Eakad inimesed, kes andsid oma majanduslikule toimetulekule parema hinnangu, olid kõigis riikides ka oma eluga rohkem rahul. Kontrolliti ka palgatöötundide arvu mõju töötavate inimeste eluga rahulolule, kuid see ei andnud statistiliselt olulisi tulemusi ja jäeti edasistest analüüsides välja. Ka varguse ohvriks langemise hirm ja televiisori vaatamise sagedus ei mõjutanud mitte üheski riigis eakate eluga rahulolu ning jäeti mudelist välja.

Positiivne mõju eakate eluga rahulolule oli veel sagedastel sotsiaalsetel kontaktidel, diskrimineerimise mittetunnetamisel, partneri töötamisel ning teiste inimeste usaldamisel (tabel 4). Riigi kodakondsuse puudumine andis, vastupidiselt ootustele, positiivse tulemuse Rootsis. Nimelt olid kodakondsuseta eakad inimesed Rootsis eluga rohkem rahul kui nende kodakondsusega eakaaslased. Lõplikus mudelis tekkis eakate töötamise ja eluga rahulolu vahel seos uuesti Taanis. Ilmnunud seos oli negatiivne, st. arvestades juba sissetulekute ja sotsiaalsete kontaktide rohkuse erinevustega, muutis töötamine Taani eakad inimesed eluga rahulolematumaks.

Vaid kaks tunnust – tervis ja sissetulek – andsid samasuguse tulemuse kõigis riikides. Kokku kirjeldas kümne tunnuse kombinatsioon umbes veerandi Rootsi, Eesti ja Saksamaa eakate inimeste eluga rahulolu varieeruvusest. Teistes riikides jäi kirjeldusjõud mõnevõrra nõrgemaks.

	DE	DK	EE	ES	FI	UK	SE
Töötamine 0- ei, 1-jah		-0,084					
Sugu 1-mehe, 2-naine							0,070
Tervis 1-hea, 4-halb	-0,219	-0,199	-0,283	-0,147	0,082	-0,205	-0,298
Vanus							0,146
Sissetulek 1- hea, 4 halb	-0,219	-0,170	-0,215	-0,231	-0,252	-0,253	-0,281
Sotsiaalsed kohtumised 1-mitte kunagi, 7-iga päev	0,112	0,121	0,088	0,099		0,176	
Diskrimineerimine 1-jah, 2-ei			0,098	0,074	0,148		0,083
Riigi kodanik 1-jah, 2-ei							0,089
Partner töötab 1-jah, 2-ei						0,078	0,100
Inimesi saab usaldada 0-ei, 10-jah	0,100	0,135	0,206	0,181	0,138	0,104	0,063
R ruut	0,237	0,115	0,255	0,145	0,221	0,213	0,262

Tabel 4. Asjaolud, mis mõjutavad eluga rahulolu 60-69-aastastel inimestel (lineaarne regressioon, statistiliselt olulised standardiseeritud kordajad 95% tõenäosuse puhul).

Kokkuvõte

Artikli eesmärk oli analüüsida asjaolusid, mis eristavad 60–69-aastaseid töötamist jätkavaid inimesi nendest, kes on oma töökarjääri lõpetanud. Seitsme riigi eakate inimeste võrdlus näitas, et tervis ja vanus on universaalsed tegurid, mis mõjutavad tööst loobumist kõigis riikides. Otsest seost diskrimineerimise (kas vanuse vm. alusel) ja tööst loobumise vahel ei leitud, kuid see võib tuleneda asjaolust, et just negatiivseid pingeid tunnetanud inimesed ongi tööst loobunud ning uuringu ajal see neid enam ei vaevanud. Ka majanduslik toimetulek ning haridus on seotud kõrges vanuses töötamisega, kuid siin esineb enam riigi- ja soospetsiifilisi erinevusi. Enamasti annavad töötavad eakad (eriti mehed) oma majanduslikule toimetulekule parema hinnangu. Pikem haridustee suurendab tõenäosust, et inimesed jätkavad töötamist ka 60–69-aastastena.

Isikuomaduste analüüs näitas, et töötavate meeste eripära kirjeldused on tunduvalt lakoonilisemad. Nii töötavad mehed kui ka naised soovivad olla edukamad ega pea turvalist keskkonda nii oluliseks kui nende mittetöötavad sookaaslased. Samas, riigiti esineb töötava eaka iseloomuprofiilisi erinevusi, mis tulenevad riikide tööturu ning meeste ja naiste töö eripäradest.

60–69-aastaste inimeste töötamise ja eluga rahulolu analüüsid näitasid, et töötamine isenesest ei tee eakaid eluga rahulolevamaks ega rahulolematumaks. Erandiks oli vaid Taani, kus töötavad inimesed olid eluga vähem rahul. Seega saab 60–69-aastane inimene Taanis muudest tegevustest enam rahulolu kui töötamisest. Eesti ja Soome esialgsed tulemused, mis näitasid töötavate inimeste kõrgemat eluga rahulolu, on tegelikult seletatavad töötavate inimeste parema tervise ning sissetulekuga. Kõigis riikides oli oluline mõju eakate eluga rahulolule tervisel, sissetulekul, sotsiaalsete kontaktide rohkusel ning teiste inimeste usaldamisel. Teiste

inimeste usaldamist võib seletada nii positiivsema ellusuhtumise kui ka usaldusväärsema elukeskkonnaga. Samas näitasid analüüsid, et eakate heaolu võib mõjutada ka diskrimineerimise puudumine, sugu ning partneri seotus tööturuga. Viimased tunnused olid statistiliselt olulised küll ainult üksikutes riikides ja riikide eripärasid oleks vaja edasi uurida. Eesti eakate eluga rahulolu on seotud eelkõige tervise, usalduse ja sissetuleku tasemega.

Analüüsi tulemused lubavad teha järeldusi, et tulevikus võib pensioniea tõus koos inimeste tervise ning töötamise vanuse normide muutusega olla suhtelisel valutu protsess, eriti arvestades töö iseloomu üldist muutust (Johnson jt. 2011). Nimelt näitasid analüüsid tervise väga olulist mõju töötamise soovi säilimisele eakana. Kui õnnestub suurendada tervena elatud aastate arvu, võib loota, et inimeste motivatsioon töötada vanusega ei vähene. Töötamise jätkamisel oli siiski oluliseks mõjuriks ka vanus. See võib olla seotud sotsiaalsete normidega selle kohta, millises vanuses sobib veel töötada. Kui tööiga pikeneb, peaksid ka nimetatud normid muutuma. Siiski tuleb arvestada tõsiasi, et eakad inimesed on mõnevõrra vähem efektiivsed töötajad (Vandenbergh 2011) ning seetõttu on vaja tööprotsesse planeerides hakata arvestama nende eripäradega.

Käesolev analüüs on saanud teoks tänu Euroopa Sotsiaaluuringu andmeid hoidva Norra sotsiaalteaduste andmearhiivi (NSD) teenusele ja Innove rahastatud projekti “Sooline ebavõrdsus tööelus: arengud Eestis ja rahvusvaheline võrdlus” toetusele. Autor on tänulik ka anonüümsele retsensendile.

Kirjandus

- Ainsaar, M. (2011a). Tööelu lõpp, soolised erinevused tööst loobumisel Eestis ja teistes Euroopa riikides. *Rmt-s* Toomet, O.-S.; Ainsaar, M. (toim.), *Sooline ebavõrdsus tööelus: arengud Eestis ja rahvusvaheline võrdlus*. Raport 1. Tartu Ülikool, Tartu, 75–86.
- Ainsaar, M. (2011b). Eluga rahulolu mõjutavad tegurid Balti riikides. *Rmt-s* Lauristin, M. (toim.), *2010/2011 Eesti inimarengu aruanne. Inimarengu Balti rajad: muutuste kaks aastakümnet*. Eesti Koostöö Kogu, Tallinn, 82–87.
- Ainsaar, M. (2011). Üle 60-aastased naised ja mehed tööturul, sooline võrdsus ja ebavõrdsus. *Rmt-s* Toomet, O.-S.; Ainsaar, M. (toim.), *Sooline ebavõrdsus tööelus: arengud Eestis ja rahvusvaheline võrdlus*. Raport 1, Tartu Ülikool, Tartu, 87–94. <http://www.sh.ut.ee/983499>
- Ainsaar, M., Maripuu, L. (2009). *Eakate heaolu Eestis 2007 – võrdlus lastega perede ning mitte-eestlaste rühmaga*. Rahvastikuminiistri büroo, Tallinn. http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/Sotsiaalvaldkond/kogumik/Eakate_heaolu_Eestis_2009.pdf
- Alloja, J. (2007). *Pensionile sirdumist mõjutavad tegurid Eesti näitel*. Dissertatsiooni autoreferaat magister artium kraadi taotlemiseks majandusteaduses. Nr. 143. Tartu Ülikool, Tartu
- Bertrand, F.; Peters, S.; Peree, F., Hansez, I. (2010). Dissatisfaction factors related to job resignation: an age-based comparative analysis. *Travail Humain*, 73, (3), 213–237.
- Bjornskov, C.; Gupta, N. D., Pedersen, P. J. (2008). Analysing trends in subjective well-being in 15 European countries, 1973–2002. *Journal of Happiness Studies*, 9,(2), 317–330.
- Brougham, R. R.; Walsh, D. A. (2009). Early and late retirement exits. *International Journal of Aging & Human Development*, 69, (4), 267–286.
- Burr, J. A.; Tavares, J.; Mutchler, J. E. (2011). Volunteering and hypertension risk in later life. *Journal of Aging and Health*, 23, (1), 24–51. DOI: 10.1177/0898264310388272
- Cheung, C. K.; Kam, P. K.; Ngan, R. M. H. (2011). Age discrimination in the labour market from the perspectives of employers and older workers. *International Social Work*, 54, (1), 118–136.
- Clark, A.; Oswald, A. (1994). Unhappiness and unemployment. *Economic Journal*, 104, 648–659.
- Current and protective theoretical pension replacement rates (2006)*. Report by the Indicators Sub-Group (ISG) of the Social Protection Committee (SPC). http://ec.europa.eu/employment_social/social_protection/docs/isg_repl_rates_en.pdf
- Ellis, M.; Wright, R.; Parks, V. (2004). Work together, live apart? Geographies of racial and ethnic segregation at home and at work. *Annals of the Association of American Geographers*, 94, (3), 620–637.
- Engelhardt, H.; Buber, I.; Skirbekk, V.; Prskawetz, A. (2010). Social involvement, behavioural risks and cognitive functioning among older people. *Ageing & Society*, 30, 779–809. DOI:10.1017/S0144686X09990626
- Feldman, D. C.; Beehr, A. A. (2011). Three-phase model of retirement decision making. *American Psychologist*, 66, (3), 193–203. DOI: 10.1037/a0022153
- Fleisher, B. M.; Kniesner, T. J. (1984). *Labor Economics: Theory, Evidence, and Policy*. Third edition. Prentice-Hall, Englewood Cliffs.
- Graham, C. (2009). *Happiness Around the World, the Paradox of Happy Peasants and Miserable Millionaires*. Oxford University Press, Oxford.
- Groot, W.; Maassen van den Brink, H.; van Praag, B. M. S. (2007). The compensating income variation of social capital. *Social Indicators Research*, 82, 189–207.
- Helliwell, J. F. (2003). How's life? Combining individual and national variables to explain subjective well-being. *Economic Modelling*, 20, 331–360.
- Hudson, J. (2006). Institutional trust and subjective well-being across the EU. *Kyklos*, 59, (1), 43–62.
- Johnson, R. W.; Mermin, G. B. T.; Resseger, M. (2011). Job demands and work ability at older ages. *Journal of Aging & Social Policy*. Special issue, 23, (2), 101–118.
- Kalwij, A.; Kapteyn, A.; de Vos, K. (2010). Retirement of older workers and employment of the young. *Economist-Netherlands*, 158, (4), 341–359.
- Karsten, H. (2011). How “successful” do older Europeans age? Findings from SHARE. *Journal of Gerontology Series B-Psychological Sciences and Social Sciences*, 66, (2), 230–236. DOI: 10.1093/geronb/gbq089

- Kubicek, B.; Korunka, C.; Raymo, J. M.; Hoonakker, P. (2011). Psychological well-being in retirement: the effects of personal and gendered contextual resources. *Journal of Occupational Health Psychology*, 16, (2), 230–246. DOI: 10.1037/a0022334
- Leopold, L.; Engelhardt, H. (2011). Education and health inequality in old age: divergence, convergence or continuity? A longitudinal study with SHARE. *Kolner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*, 63, (2), 207–236. DOI: 10.1007/s11577-011-0133-6
- Leppik, L.; Vörk, A. (2008). *Transition costs of reformed pension systems*. PRAXIS Center for Policy Studies, Tallinn.
- Linno, T. (2009). *Vanemaealiste ja eakate toimetuleku uuring*. Sotsiaalministeerium, Tallinn. http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/Sotsiaalvaldkond/kogumik/VEU2009_FINAL2.pdf (30.01.2011).
- Lupton, M. K.; Stahl, D.; Archer, N.; Foy, C.; Poppe, M.; Lovestone, S.; Hollingworth, P.; Williams, J.; Owen, M. J.; Dowzell, K.; Abraham, R.; Sims, R.; Brayne, C.; Rubinsztein, D.; Gill, M.; Lawlor, B.; Lynch, A.; Powell, J. F. (2010). Education, occupation and retirement age effects on the age of onset of Alzheimer's disease. *International Journal of Geriatric Psychiatry*, 25, (1), 30–36.
- Ozer, G.; Gunluk, M. (2010). The effects of discrimination perception and job satisfaction on Turkish public accountants turnover intention. *African Journal of Business Management*, 4, (8), 1500–1509.
- Pensioniea töstmise tingivad trendid ja muudatuse peamised mõjud (2009)*. Sotsiaalministeerium, Rahandusministeerium, Riigikantselei, Tallinn. http://www.valitsus.ee/UserFiles/valitsus/et/uudised/taustamaterjalid/Pensioniea_t%C3%B5stmise_tauustapaber_11_12_2009.doc (1.03.2010).
- Pichler, F. (2006). Subjective quality of life of young Europeans. Feeling happy, but who knows why? *Social Indicators Research*, 75, 419–444.
- Potocnik, K.; Tordera, N.; Peiro, J. M. (2010). The influence of the early retirement process on satisfaction with early retirement and psychological well-being. *International Journal of Aging & Human Development*, 70, (3), 251–273.
- Rice, N. E.; Lang, I. A.; Henley, W.; Melzer, D. (2011). Common health predictors of early retirement: findings from the English longitudinal study of ageing. *Age and Ageing*, 40, (1), 54–61.
- Romans, F. (2007). The transition of women and men from work to retirement. Statistics in focus. Population and social condition 97/2007. European Communities. Eurostat, Luxembourg. http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-SF-07-097/EN/KS-SF-07-097-EN.PDF (22.02.2011)
- Schalk, R.; van Veldhoven, M.; de Lange, A. H.; De Witte, H.; Kraus, K.; Stamov-Roßnagel, C.; Tordera, N.; van der Heijden, B.; Zappalà, S.; Bal, M.; Bertrand, F.; Claes, R.; Crego, A.; Dorenbosch, L.; de Jonge, J.; Desmette, D.; Gellert, F. J.; Hansez, I.; Iller, C.; Kooij, D.; Kuipers, B.; Linkola, P.; van den Broeck, A.; van der Schoot, E.; Zacher, H. (2010). Moving European research on work and ageing forward: overview and agenda. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 19, (1), 76–101.
- Schmitt, N.; White, J. K.; Coyle, B. W.; Rauschenberger, J. (1979). Retirement and life satisfaction quick view. *The Academy of Management Journal*, 22, (2), 282–291.
- Schoon, I.; Hansson, L.; Salmela-Aro, K. (2005). Combining work and family life – life satisfaction among married and divorced men and women in Estonia, Finland, and the UK. *European Psychologist*, 10, (4), 309–319.
- Szinovacz, M. E.; Davey, A. (2005). Retirement and marital decision making: effects on retirement satisfaction quick view. *Journal of Marriage and Family*, 67, (2), 387–398.
- Suldo, S. M.; Huebner, E. S. (2006). Is extremely high life satisfaction during adolescence advantageous? *Social Indicators Research*, 75, 179–203.
- The life of women and men in Europe. A statistical portrait (2008)*. Theme: population and social conditions. Collection: statistical books. European Communities, Luxembourg.
- Transition from work into retirement (2008)*. Theme: population and social conditions. Collection: methodologies and working papers. European Communities, Luxembourg.
- Vandenbergh, V. (2011). Boosting the employment rate of older men and women an empirical assessment using Belgian firm-level data on productivity and labour costs. *Economist-Netherlands*, 159, (2), special issue, 159–191. DOI: 10.1007/s10645-011-9164-7
- von Bonsdorff, M. E.; Huuhtanen, P.; Tuomi, K.; Seitamo, J. (2010). Predictors of employees early retirement

intentions: an 11-year longitudinal study. *Occupational Medicine*, 60, (2), 94–100.

Warren, A. M.; Kelloway, E. K. (2010). Retirement decisions in the context of the abolishment of mandatory retirement. *International Journal of Manpower*, 31, (3), 286–305.

Waszkowska, M.; Drabek, M. (2010). Psychological factors for planning early retirement. *Medycyna Pracy*, 61, (5), 537–547.

White paper. An agenda for adequate, safe and sustainable pensions (2012). European Commission 55/2, Brussels.